

Prenova in gradnja sakralnih objektov v Sloveniji

Renewal and building ecclesiastic buildings in Slovenia

doktorska disertacija

mentor: prof. dr. Jože Marinko

Raziskava se loteva problema izboljšanja kakovosti prenove in gradnje bogoslužnih stavb v Sloveniji v novih demokratičnih okvirih. Reševanje le-tega se loteva najprej z na razvojnih zakonitosti krščanskega bogoslužnega prostora utemeljeno pogojenostjo bogoslužne stavbe z bogoslužjem. Nadalje z analizo vrednostnih izhodišč najpomembnejših dejavnikov v obravnavanem procesu: liturgično-pastoralnega, umetnostnozgodovinskega in arhitekturno-izvedbenega, ki kaže njihovo komplementarnost na načelni ravni, pa hkrati pogosto konfliktnost na ravni konkretne vsebinske aplikacije. Slednjič z analizo organiziranosti prenove in gradnje obravnavanih stavb pri nas in primerjave le-te z organiziranostjo v sosednjih okoljih z nepretrgano tradicijo (Italija in Avstrija), ki kaže razkorak med normativnimi dokumenti in prakso pri nas, v sosednjih okoljih pa sicer formalno utečen proces, ki mu nakopičeni formalizmi pogosto zmanjšujejo učinkovitost.

V sinteznem delu je na ravni vrednostnih izhodišč utemeljena potrebna hierarhija, ki izhaja iz svetosti bogoslužne stavbe kot njene konstitutivne razsežnosti. Pogosto vsebinsko konfliktnost vrednostnih izhodišč premošča z zasnovo kompleksne baze podatkov, specializirano za bogoslužne stavbe, kot temelj interdisciplinarnega raziskovalnega dela, usmerjenega v njihovo poglobljeno spoznavanje. Na aplikativni ravni pa utemljuje oblikovanje dveh novih ekspertnih organizacijskih struktur: Gradbene službe na ravni posamezne škofije v obliki usmerjevalnega in kontrolnega vozlišča gradbenih procesov ter Inštituta za sakralno arhitekturo na ravni delne Cerkve na Slovenskem kot okolja interdisciplinarnega raziskovalnega dela, usmerjenega v pripravo temeljev vizije gospodarjenja z bogoslužnimi stavbami na Slovenskem.

Raziskava se loteva pomembnega segmenta naše stvarnosti – bogoslužnih stavb, obsežnega in raznorodnega stavbnega fonda, razpetega med po naravi različnima, pa hkrati med seboj prepletenima strukturama, Cerkve kot institucije na eni strani in civilne družbe na drugi. Raziskava je osredotočena na problematiko gospodarjenja z bogoslužnimi stavbami, ki je bilo v drugi polovici 20. stoletja zaradi specifičnih družbenopolitičnih razmer močno okrnjeno, če že ne onemogočeno. Z družbenopolitičnimi spremembami v devetdesetih letih 20. stoletja se je znova odprla možnost za kakovostno nadgradnjo gospodarjenja z obravnavanim stavbnim fondom. Hkrati se je pokazalo, da vrzel, ki jo je povzročila skoraj pol stoletja trajajoča ideološko obremenjena komunikacija med Cerkvijo in civilno družbo, terja ponovno izčiščenje izhodišč, na katerih bi bilo mogoče zastaviti dolgoročno rast kakovosti gospodarjenja. V raziskavi je osrednja pozornost namenjena problematiki prenove in gradnje bogoslužnih stavb – segmentu gospodarjenja, ki ga je mogoče opredeliti kot pristni izraz prepletenosti omenjenih struktur.

Problem kakovosti gospodarjenja ne more biti zgolj interna zadeva Cerkve, marveč je tudi vsaj v določeni meri stvar civilne družbe, saj bogoslužne stavbe s svojo številnostjo ter umetnostnozgodovinskimi, zgodovinskimi, arhitekturnimi in krajinskimi vrednostmi pomembno sooblikujejo identiteto slovenskega prostora. Vzroki za prepogoste kakovostno povprečne dosežke na področju prenove in gradnje bogoslužnih stavb najpogosteje koreninijo v različnih vrednostnih izhodiščih, na katerih togo vztrajajo različni vpleteni v ta proces.

V raziskavi so izpostavljeni trije dejavniki, ki odločilno vplivajo na potek in kakovost prenove oziroma gradnje bogoslužnih stavb. Ti dejavniki so: liturgično-pastoralni, ki predstavljajo pogled Cerkve kot institucije na obravnavano problematiko, spomeniškovarstveni, prek katerih uveljavlja svoje poglede država oziroma civilna družba in arhitekturno-izvedbeni, ki zastopajo poglede umetniške produkcije.

Ugotavljanje relevantnosti vrednostnih izhodišč, na katerih posamezen dejavnik gradi svoj strokovni pogled na posamezno bogoslužno stavbo v procesu njene prenove oziroma gradnje, pa je pogojeno z izčiščenjem predstav o prvinah razpoznavnosti bogoslužne stavbe znotraj stavbne tipologije.

Iz analitičnega prikaza razvoja krščanskega bogoslužnega prostora od njegovih zametkov do Drugega vaticanskega koncila je bilo mogoče izpeljati dve taki prvini. Prva se nanaša na organsko povezanost in soodvisnost bogoslužja ter bogoslužnega prostora. Z njo je povezana druga, ki se nanaša na svetost krščanskega bogoslužnega prostora – najpomembnejšo in najznačilnejšo razsežnost njene razpoznavnosti.

Analitičen prikaz narave posameznega dejavnika in njegove vloge v procesu prenove in gradnje bogoslužnih stavb je pokazal njemu lastna vrednostna izhodišča, na katerih utemljuje svoja ravnanja.

Tako liturgično-pastoralni dejavnik poudarja predvsem vrednostna izhodišča, ki zagotavljajo uporabnost bogoslužne stavbe in omogočajo dejavno sodelovanje vernikov pri liturgičnih opravilih. Izluščiti je mogoče naslednja: svetost, harmoničnost, funkcionalnost in sporočilnost.

Najpomembnejši segment, s katerim je spomeniškovarstveni dejavnik soudeležen v procesu prenove in gradnje bogoslužnih stavb, je umetnostnozgodovinska stroka. Ta poudarja vrednostna izhodišča, ki so lastna spomenikom kot specifični kategoriji stavb, na katerih civilna družba, poosebljena v državi, uveljavlja javni interes. Najpogostejša med njimi so redkost, starost ter prvotnost.

Arhitekturno-izvedbeni dejavnik kot izrazito umetniški pol v obravnavanem procesu pa uveljavlja predvsem estetska vrednostna izhodišča, kot so čistost kompozicije, racionalnost, uporabnost in izvirnost.

Medsebojno soočenje vrednostnih izhodišč izbranih dejavnikov generira dvojje ugotovitev:

1. Vrednostna izhodišča so na načelni ravni komplementarna, pri čemer pa se je treba zavedati, da zgolj nekonfliktno poimenovanje vrednostnih izhodišč samo po sebi še ne zagotavlja nekonfliktnosti na aplikativni ravni.

2. Učinkovitost vrednostnih izhodišč predstavljenih dejavnikov je pogojena z vzpostavitvijo medsebojne hierarhije, utemeljene na specifični naravi krščanske bogoslužne stavbe.

Tako je mogoče oblikovati sistem treh ravni vrednostnih izhodišč. Na prvi ravni dominira 'svetost', na drugi ravni 'harmoničnost', 'sporočilnost', 'funkcionalnost', 'racionalnost' in 'čistost kompozicije', na tretji ravni pa 'redkost', 'starost', 'prvotnost' in 'izvirnost interpretacije'. Učinkovitost tako nastavljenega mehanizma ni samo po sebi umevno dejstvo, temveč je pogojena s stalnim vsebinskim bogatenjem predstavljenih vrednostnih izhodišč, ki je rezultat dialoške komunikacije med naštetimi dejavniki.

V proučevanju možnosti in oblik aplikacije rezultatov raziskave je bila opravljena analiza organiziranosti na področju prenove in gradnje bogoslužnih stavb tako v Sloveniji kot tudi v sosednjih okoljih Italije in Avstrije, kjer se ponašajo z dolgo in predvsem nepretrgano tradicijo kakovostnega gospodarjenja. Analiza razmer pri nas je pokazala opazen razkorak med usmeritvami, zapisanimi v cerkvenih dokumentih in prakso. V Italiji in Avstriji, kjer je mogoče ugotoviti predvsem boljšo organiziranost služb, pa pogosto zmanjšujejo njihovo učinkovitost številne formalnosti.

Aplikativni del raziskave je tako razdeljen na vsebinski in organizacijski sklop.

Na vsebinski ravni je bila oblikovana struktura nove baze podatkov za bogoslužne stavbe kot temelj kakovostnejšega gospodarjenja. Sestavljajo jo štirje moduli. Prvi modul je namenjen tipološki opredelitvi bogoslužne stavbe, ki je utemeljena v upravnem ustroju Cerkve. Ostali trije moduli pa se nanašajo na tri značilne skupine lastnosti: liturgično-pastoralne, umetnostno-zgodovinske in arhitekturne. Splošni del strukture baze podatkov je uporaben na mednarodni ravni, posebni del pa je prilagojen značilnostim bogoslužnih stavb na Slovenskem. Zaradi kompleksnosti in vgrajene primerljivosti je tako urejena baza podatkov kakovostna osnova, ne samo za izpeljavo konkretnih odločitev v procesu gospodarjenja, temveč tudi za nadaljnje raziskovalno delo, na podlagi katerega bo mogoče v prihodnosti prepričljiveje utemeljiti usmeritve za kakovostnejše odločanje na tem področju.

Kot nadgradnja predstavljenega baze podatkov je bila oblikovana metoda celovitega spoznavanja bogoslužnih stavb, z namenom izoblikovanja tipoloških skupin bogoslužnih stavb s podobnimi izbranimi lastnostmi. Metoda vnaša v gospodarjenje možnost racionalizacije (tipiziranje nekaterih arhitekturnih, konstrukcijskih, tehnoloških in funkcionalnih problemov ipd.). Zasnovana je na treh korakih: ugotavljanju lastnosti izbrane bogoslužne stavbe, ugotavljanju relativne vrednosti ugotovljenih lastnosti le-te ter ugotavljanju njenega pomena v odnosu do ostalih bogoslužnih stavb izbranega prostora.

V raziskavi so oblikovana kot samostojen vsebinski sklop pojasnila tipoloških opredelitev v predstavljeni strukturi baze podatkov, ki naj bi hkrati zagotovila večjo preglednost in primerljivost podatkov, tako pri raziskovalnem kot tudi pri

strokovnem delu.

Na organizacijski ravni sta v organigram procesa prenove in gradnje bogoslužnih stavb vključena dva nova subjekta. V organizacijsko strukturo posamezne škofije je predlagana vključitev nove organizacijske enote – gradbene službe. Ta zagotavlja, da je določena investicija izpeljana, upoštevajoč vse veljavne cerkvene in državne predpise, strokovno in za realno ceno. Gradbena služba tudi zagotavlja, da se na najvišji ravni usklajena vizija gospodarjenja z bogoslužnimi stavbami smiselno uresničuje na njej podrejenih ravneh.

Na ravni delne Cerkve na Slovenskem je predlagana ustanovitev Inštituta za sakralno arhitekturo, ki bi na podlagi postopno nastajajoče kompleksne baze podatkov opravljal temeljne raziskave s področja sakralne arhitekture, saj so te osnova modrega gospodarjenja. S postopno vzpostavitvijo tvornega sodelovanja, tako z vodstvom Cerkve na Slovenskem kot tudi državo, pa bi lahko postal hkrati okolje, v katerem bi nastajale strokovne podlage, ki so potrebne za pripravo realne vizije dolgoročnega gospodarjenja z bogoslužnimi stavbami na Slovenskem.

Slika 1, 2: J. Marinko, Don Boskov center v Celju, 2004.

J. Marinko, The don Bosco centre in Celje, 2004.